

KONUŞMA SEZDİRİMİ

GİRİŞ

- Kullanımbilim içindeki en önemli kavramlardan biri olan *konuşma sezdirimi* (conversational implicature), dilde, söylenenden daha fazla anlamın nasıl aktarıldığına ilişkin açık ve kesin bir yaklaşım sağlamaktadır:

- (1) A: Bana zamanı söyleyebilir misin?
B: Ee, sütçü geldi.

Anlamsal Açıklama:

- A: Bana zamanı söyleme yetin var mı?
B: [kullanımsal olarak yorumlanan birim]
Sütçü konuşma zamanından önceki bir zaman diliminde geldi.

Kullanımsal Açıklama:

(Doğal konuşucular tarafından aktarılan anlam)

- A: Bana standart olarak bir saatte gösterildiği biçimiyle şu anın zamanını söyleme yetin var mı ve eğer varsa bana söyleyebilir misin?
B: Hayır, şu anki kesin zamanı bilmiyorum, ama yaklaşık olarak zamanı çıkarabileceğin bir bilgi verebilirim: sütçü geldi.

- Sezdirim kavramı, anlamsal betimlemelerin hem içeriğindeki hem de yapısındaki pek çok basitleştirmeyi de etkiler görünmektedir:

- (2) a. Yalnız kovboy atına atladı ve günbatımına doğru ilerledi.
b. ??Yalnız kovboy günbatımına doğru ilerledi ve atına atladı.
(3) a. Fransa'nın başkenti Paris'tir ve İngiltere'nin başkenti de Londra'dır.
b. İngiltere'nin başkenti Londra'dır ve Fransa'nın başkenti de Paris'tir.

ve'nin (2)a ve (3)a'daki anlamları oldukça farklıdır:

(2)a'daki anlamı 've sonra' biçimindedir ve bu nedenle (2)b gariptir.
(3)a'daki anlamı *doğruluk tablosundaki* (truth table) '&' biçimindedir; yani her iki *bitişke* (conjunction) de doğru olduğu sürece bütün de doğrudur. Bu nedenle bitişkeler (3)b'deki gibi yer değiştirebilmektedir.

Bu tür bir durumla karşılaşan bir anlambilimcinin genel olarak seçeceği iki yol vardır:

- a) 've'nin 've sonra' ve '&' biçiminde iki anlamı vardır.
Sorun: Bu yaklaşım, en basit sözcüklerin bile anlambulanıklığı içerdiği sonucuna götürecektir:
(4) Bayrak **beyaz**. ('sadece beyaz'; 'bütünüyle beyaz')
(5) Bayrak **beyaz**, kırmızı ve mavi. ('kısmen beyaz')
b) Sözcüklerin anlamları genel olarak belirsiz ve değişkendir ve *eşsizimli* (collocation) oldukları birimlerden etkilenirler.

Sorun: Bu durumda dinleyiciler (4)'teki *beyaz*'ın bu anlamlardan hangisiyle kullanıldığını nasıl bilecektir? Bu sorun göz ardı edilemez, çünkü aksi durumda anlambilimsel çözümleme kendi kendisiyle çatışacaktır. Örneğin, (6)b, (6)a'nın anlamsal açıklamasıdır; ancak eğer (6)b'deki 'belirsizlik' yorumunu *olasılık* sözcüğüne bağlarsak, o zaman (7)'nin kesin bir *çatışma* (contradiction) olmasını bekleriz, ama öyle değildir:

- (6) a. Mars'ta hayat olma olasılığı var.
↳ b. Mars'ta hayat olma olasılığı var ve Mars'ta hayat olma olasılığı yok.
(7) Mars'ta hayat olma olasılığı var; aslında hayat olduğu artık kesin.

Sezdirim kavramı, bu çıkmazlar yumağından bir çıkış yolu sunmaktadır. Çünkü, bu kavram, doğal dil ifadelerinin basit, sabit ve tek anlamlı olduğunu, ama bu sabit anlamsal çekirdeğin sabit olmayan, bağlama özel kullanımsal bir örtü ile, yani bir sezdirim kümesi ile örtüldüğünü iddia etme olanağı sunmaktadır.

GRICE'İN SEZDİRİM KURAMI

- Grice, konuşmanın normal olarak karşılıklı işbirliğine dayandığını düşünmekte ve konuşmayı bu düşüncesiyle paralel olarak bir **işbirliği ilkesi**'ne (co-operative principle) dayandırmaktadır:
- Grice, işbirliği ilkesine bağlı olarak, bir konuşmayı yönlendiren 4 kural belirlemiştir:

İŞBİRLİĞİ İLKESİ: Katıldığın konuşmada, katılımını, konuşmanın yönüne ya da belirlenen amacına uygun olarak, konuşmanın gerçekleştiği durumu dikkate alarak ve yeteri kadar, ne az ne fazla, konuşacak biçimde ayarla.

Nitelik Kuralı:

Katılımının **doğru** olmasına çalış:

- (i) Yanlış olduğunu düşündüğün bir şeyi söyleme
(ii) Yeterli kanıtın olmayan bir şeyi söyleme

Nicelik Kuralı:

- (i) katılımını, kendi konuşma sıranın o anki amaçları doğrultusunda **gerektiği kadar** bilgi verici kıl
(ii) katılımında gerektiğinden daha fazla bilgi verme

Bağıntı Kuralı:Katılımının **bağıntılı** olmasına dikkat et**Biçim Kuralı:**

Çabuk kavra:

- (i) anlaşılmaz olma
- (ii) anlam bulanıklığından kaçın
- (iii) özlü bilgi ver
- (iv) sıralamaya özen göster

Bu kurallar, katılımcıların en yüksek oranda etkili, mantıklı ve işbirliği içinde iletişimde bulunmak için neler yapması gerektiğini belirlemektedir: bunun için, bir yandan yeteri kadar bilgi verirken, diğer yandan da içtenlikle, bağıntılı ve açık bir biçimde konuşmalılar.

- İnsanlar her zaman böylesi kuralları düşünerek ve bunlara uymaya çalışarak mı konuşmaktadırlar? Grice, bu kuralların en sıradan konuşmalarda, hatta oldukça bağıntısız gibi görünen durumlarda bile işlediğini iddia etmektedir:

(8) A: Murat nerede?

B: Yonca'nın evinin önünde sarı bir VW var.

B'nin sözcüsü (en azından) Nicelik ve Bağıntı ilkelerini ykar görünmektedir. Ancak, A, B'nin normal olarak işbirliğine uyduğunu varsaydığından, eğer Murat'ın sarı bir VW'si olduğunu biliyorsa, onun Yonca'nın evinde olduğu sonucuna varacaktır.

- İşbirliği ilkesi ve bu doğrultuda belirlenen kurallar, yalnızca konuşma bağlamları için değil, işbirliği gerektiren her türlü bağlam için geçerlidir. Bu da, bu kuralların insanların işbirliği içindeyken mantıklı davrandıkları gerçeğine dayandığını göstermektedir.

KONUŞMA SEZDİRİMİ**GENELLEŞTİRİLMİŞ SEZDİRİM** (generalized implicatures)

- (9) A: Umarım ekmele peyniri almışsındır. $e \& p?$
B: Ekmeği aldım. e (+> p DEĞİL)

Sözcenin üretildiği bağlamla ilgili hiçbir özel bilgi söz konusu olmadığında, sezdirim 'genelleştirilmiş'tir. Yani, örneğin, (9)'daki sezdirimin aynısı, bir başka konuşma bağlamı içeren aşağıdaki örnek için de geçerlidir:

- (10) A: Ekrem'le Pınar'ı da davet ettin mi? $e \& p?$
B: Ekrem'i davet ettim. e (+> p DEĞİL)

- **NİTELİK:** Karşılıklı iletişim bağlamlarında, normal olarak,

bir şey söyleyen bir kimse: söylediği şeye inandığını (samimi olduğunu),
bir şey soran bir konuşucu: bu konuda gerçekten de bilgi almak istediğini,
bir şey için söz veren bir kimse: samimi olarak bunu yapma niyetinde olduğunu
sezdirir.

- (11) Osman'ın iki doktorası var. \longrightarrow +> Öyle olduğunu sanıyorum ve bu konuda yeterli kanıtım da var.

- **NİCELİK:**

- (12) Serdar'ın iki kardeşi var. \longrightarrow +> Öyle sanıyorum ki Serdar'ın yalnızca iki kardeşi var.

- (13) Bayrak beyaz. \longrightarrow +> Bayrak yalnızca beyaz renkten oluşuyor.

Serdar'ın daha fazla kardeşi olduğunu bilmeyen bir konuşucu, Nicelik Kuralı gereği (12)'deki bilgiyi verecektir. Çünkü, eğer daha fazla ya da daha az kardeşi olduğunu bilseydi, normal olarak, bunu belirtmesi gerekirdi. (13)'te de durum aynıdır.

- **BAĞINTI:** Bu kural, pek çok standart sezdirimin üretilmesine de katkıda bulunmaktadır. Örneğin, konuşma anındaki etkileşime bağlı olarak üretilen emirler, o an yapılması istenen eylemleri sezdirir:

- (14) Tuzu uzat. \longrightarrow +> tuzu hemen uzat

- (15) A: Bana saati söyleyebilir misin?

B: Eee, sütçü geldi.

B'nin sözcüsünün A'nın sorusuna kısmen yanıt verdiğini, ancak bu sözcenin bağıntılı olduğunu düşünürsek kabul edebiliriz. Buradaki sezdirim aşağı yukarı şöyle çalışmaktadır:

- A bir soru sorduğuna göre, B de buna yanıt vermektedir;
- B, tam bir bilgi sağlayamamakta, ancak sütçünün gelişinin kısmi bir yanıt olacağını düşünmektedir.
- Böylece, A, B'nin işbirliği içinde olduğunu düşünerek, onun sözcüsünden saati aşağı yukarı çıkarabileceğini düşünmektedir.

- **BIÇEM:** Bu kuralın üçüncü alt-kuralına göre ('özlü bilgi ver'), basit ve kısa bir ifade yerine daha karmaşık ve uzun bir ifadenin seçilmesi rastgele ya da kazayla oluşmamakta, tersine, böyle bir seçim, ayrıntıların önemli olduğunu sezdirmektedir:

(iii) Özlü bilgi ver

- (16) Kapıyı aç. \longrightarrow Kapıya doğru yürü, kapı kolunu açılacak biçimde saat yönünde çevir ve kendine doğru çek.

(iv) Sıralamaya özen göster

Biçem kuralının belki de en önemli alt-kuralı dördüncüsüdür. Aşağıdaki sözce, olayların olduğu biçimde dile getirilme beklentimizi yıkmaktadır. Bu sözcenin garipliği, aynı zamanda, bu doğrultuda bir sezdirime duyarlı olduğumuzu, yani sezdirimlerin gerçekliğini kanıtlamaktadır:

- (17) ??Yalnız kovboy günbatımına doğru ilerledi ve atına atladı.